

Gershom Scholem

Smisel Tore v judovski mistiki

Spoznali smo tri osnovne principe, o katerih lahko rečemo, da dooločajo splošno kabalistično razumevanje *Tore*.¹ Vsekakor pa s tem še nismo pri koncu. Ti principi doživijo v gotovih kabalističnih spisih nov zasuk in tako odprejo nadaljnje perspektive. Kabalisti se pri tem niso prestrašili drznih sklepov. Skupno izhodišče nadaljnjega razvoja je bilo dvojno. Pobožnemu, a spekulativno nadarjenemu Židu sta se morali na čisto naraven način postaviti dve vprašanji: 1. kaj naj bi bila vsebina *Tore*, ki je bila pojmovana kot najvišja manifestacija božje modrosti, če se Adamov greh ne bi zgodil? Ali zastavljeno še radikalneje: če je bila *Tora* preeksistentna, prvotna stvarjenju, kakšna je torej bila videti pred grehom? 2. Kakšna bo struktura *Tore* v Mesiji-nem času, če bo človek znova ustvarjen v svoji izvorni podobi?

V bistvu tvorita ti dve vprašanji le eno, namreč: kakšen je odnos *Tore* do fundamentalne zgodovine človeštva? Ni čudno, da je to vprašanje dalo misliti marsikateremu kabalistu. Njihova razmišljanja so v poznejši kabalistični literaturi našla široko resonanco in tako z ortodoksnega kot tudi heretičnega stališča vplivala na razvoj judovske mistike. Četudi avtor glavnega dela *Soharja*² do vprašanj te narave

¹ *Tora* (izvirni pomen besede je postava, zakon) v skladu s tradicionalnim pojmovanjem judovstva zaobsega kanonske knjige *Biblije* in obenem spise, ki izhajajo iz kasnejšega rabinskega oziroma talmudskega izročila in so posvečeni razlagi biblijskega kanona. *Tora* se torej deli na t.i. pisno in ustno *Toro*. Pisno *Toro* v najstrožjem smislu sestavlja *Pentatevh*, se pravi Mojzesovih pet knjig, v najširšem smislu pa tudi *Nevim* (knjige prerokov) in *Ketuvim* (druge v biblijski kanon sprejete knjige). Ustna *Tora* na drugi strani zajema vase tako *Talmud*, javno »preučevanje« ali eksoterični komentar *Tore*, kot tudi kabalo, ki v nasprotju z njim pomeni ezoterično spekulacijo o skrivnostih *Tore*. Sama beseda *kabala*, ki je izpeljana iz besede *kabel* (dobiti, sprejeti), označuje skrivno »izročilo«. — Pisava vseh imen kabalistov, naslovov njihovih tekstov in manj znanih citiranih izrazov v tem prevodu sledi transkripciji, ki jo je Scholem nekoliko prilagodil za nemško izdajo svoje knjige. — Op. ur.

² *Sefer ha-Sohar* (Knjiga sijaja) je klasična zbirka kabalističnih komentarjev *Tore*. Napisana je bila konec 13. st. v precej popačeni aramejščini, pri čemer je splošno sprejeto, da avtorstvo njenega glavnega dela pripada španskemu kabalistu Mosesu de Leonu, čeprav se v njej trdi, da jo je napisal

ni prišel sam, pa so zavzemala osrednje mesto v zavesti njegovega mlajšega sodobnika, ki je napisal teksta *Ra'ja Mehemna in Tikkune Sohar*.³ V zvezi s tem sta pri njem pomembna dva toka misli.

Prvi se nanaša na dva različna aspekta *Tore*, ki se v teh spisih imenujeta *Tora de-beri'a*, »*Tora* v stanju stvarjenja«, in *Tora de-'aziluth*, »*Tora* v stanju emanacije«. Za slednjo veljajo besede psalmista (19:8): »Božja *Tora* je popolna,« s čimer je mišljeno, da je v svoji božji naravi v sebi zaključena in še nedotaknjena. Nasprotno pa velja za *Toro de-beri'a* stavek iz Salamonovih izrekov (8:22): »Bog me je ustvaril na začetku svojih poti.« To je *Tora*, kot se pojavlja tam, kjer se Bog odpove skritosti svojega bitja in se razodene v ustvarjenih delih in svetovih. Na nekem drugem mestu pa beremo: »Obstaja *Tora*, za katero ne gre reči, da je stvarjenje, temveč Njegova emanacija.« Samo glede na to neustvarjeno *Toro de-'aziluth* velja mistična teza, da sta Bog in *Tora* eno. Tega toka misli avtor ne izdela do podrobnosti, razen tam, kjer stopi v odnos do drugega toka misli, ki ga nato pogosto razloži z veliko večjo natančnostjo. Tako drugje spet beremo, da je ustvarjena *Tora*, *Tora de-beri'a*, zunanje oblačilo šekine.⁴ Če človek ne bi zapadel grehu, bi šekina lahko obstajala brez take preobleke. Zdaj pa jo potrebuje kot tisti, ki mora skriti svojo revščino. Tako lahko vsakega grešnika primerjamo z nekom, ki okrade šekino njenih oblek, tisti pa, ki izpolni zapovedi *Tore*, je kot nekdo, ki ovije šekino v njena oblačila in ji s tem omogoči, da se pojavi na zemeljskem svetu. Iz tega izhaja, da je to, kar imenuje avtor *Tora de-beri'a*, tista *Tora*, ki se resnično manifestira, ki je dogodljiva in taka, kakor jo je razumela

legendarni rabi Schimon ben Jochai, sodobnik rabija Akibe (2. st. n. št.), s katerim se kot razlagalec svetih spisov skupaj pojavlja tudi v njihovem kanonskem komentarju, *Talmudu*. — Op. ur.

³ *Ra'ja Mehemna* (Zvesti pastir) in *Tikkune Sohar*, ki obsega sedemdeset razlagalnih pasaj k prvim štirim poglavjem Genesis, sta glede na čas nastanka najpoznejši del kompleksne celote spisov v *Soharju*, najbrž pa ju je med leti 1295—1305 napisal anonimen avtor, bržkone pripadnik kroga Mosesa de Leona. — Op. ur.

⁴ S šekino — kar dobesedno pomeni prebivanje, namreč božje prebivanje v svetu — je nekalistično rabinsko judovstvo razumelo božjo prisotnost in delovanje v svetu, še zlasti v Izraelovi skupnosti. Poseben pomen pritiče šekini od razkropitve Judov in njihovega pregnanstva iz Palestine naprej, se pravi od tedaj, ko je rimski vojskovodja Tit (leta 70 n. št.) zavzel Jeruzalem in požgal jeruzalemski tempelj, ki je vse dotlej veljal za prebivališče božjega imena oziroma šekine, kakor je božje ime poimenovano v Bibliji (prim. npr. 5 Mz 12, 11). Šekina naj bi poslej Jude spremljala v eksilu. V *Talmudu* je zapisan tale ključni stavek: »V slehernem eksilu, v katerega se je podal Izrael, je bila šekina z njimi.« Vendar to za kabaliste sčasoma ni več pomenilo, da je božja prisotnost z Izraelom v vsakem izmed njihovih eksilov, pač pa so od tod sklepali, da je nekaj od Boga samega po Bogu samem pognano v eksil. Tako so kabalisti izenačili šekino z ženskim aspektom Boga, medtem ko so božji eksil prikazovali med drugim tudi kot pregnanstvo matrone, kraljice ali kraljeve hčere po njenem soprogu ali očetu. — Op. ur.

talmudistična tradicija. To je *Tora*, ki vsebuje pozitivne in negativne zapovedi, *Tora*, ki jasno loči med dobrim in zlim, čistim in nečistim, dovoljenim in nedovoljenim, svetim in profanim. Četudi v različnih odtenkih, se misel o oblačilih *Tore* vedno znova pojavlja tudi v tem najpoznejšem sloju *Soharja*. Šekino (ki je tudi kraljica ali matrona) avtor enači s *Toro*, kakor je bila le-ta razodeta ljudem. Večkrat zasledimo, da so pogrebne barve njenega oblačila črne, še posebno v času eksila, kar jo prikazuje, kot da bi žalovala. Istočasno pa črno oblačilo na drugih mestih nakazuje besedni pomen *Tore*, ki je na njej najprej viden. Tako se glasi na nekem mestu *Ra'ja Mehemne*, kjer avtor govori o matroni kot o *Tori*, da pravičnik razsvetli šekino s svojimi dobrimi dejanji in očitno tudi z globokim razumevanjem, »s tem, da jo reši mračnih oblačil besednega pomena in talmudistične kazuistike ter jo okraši z bleščečimi oblačili, ki predstavljajo misterije *Tore*«.

Kar tukaj pojmuje kot dve različni vrsti oblačil, od katerih prvo prikazuje dejanski in pragmatični aspekt *Tore*, drugo pa kontemplativnega in mističnega, se na drugih mestih pojavlja v podobi drugačne simbolike. Videli smo že, da so kabalisti primerjali *Toro* z drevesom življenja v raju. Toda *Biblija* govori o dveh drevesih v raju, ki se nanašata na dve različni sferi v božjem območju. Drevo življenja so torej kabalisti (že pred *Soharjem*) enačili s pisno *Toro*, nasprotno pa so drevo spoznanja dobrega in zla identificirali z ustno *Toro*.⁵ Pojem pisne *Tore* se v zvezi s tem nanaša predvsem na absolutni karakter *Tore*, medtem ko ima ustna *Tora* opraviti z modalitetami, s katerimi jo je mogoče aplicirati v našem zemeljskem svetu. To ni tako zelo paradokсно, kot se morda zdi na prvi pogled. Kot smo že omenili, je pisna *Tora* kabalistom v bistvu predstavljala absolutnost, ki je človeška zavest ne more sprejeti popolnoma in neposredno. Šele tradicija je *Toro* naredila razumljivo, s tem da je nakazala sredstva in poti, po katerih se jo je dalo uporabljati v judovskem življenju. Za ortodoksnega Juda, in ne pozabimo, da so bili kabalisti v svoji zavesti ortodoksní Judje, bi bila samo pisna *Tora*, brez tradicije, ki jo predstavlja ustna *Tora*, odprta za vse vrste heretičnih razlag. Ustna *Tora* je tista, ki določa realno življenjsko držo Judov. Zato ni težko uvideti, kako je lahko prišlo do enačenja ustne *Tore* in novega mističnega dožemanja šekine, kar so sprejeli vsi stari kabalisti. Šekino so imeli za božjo potenco, ki je vladala Izraelovi skupnosti in se v njej manifestirala. Že zgoraj smo razpravljali o drznih posledicah, ki jih je eden najstarejših kabalistov potegnil iz simbolizma obeh pojavnih oblik *Tore*.

Avtor tekstov *Ra'ja Mehemna* in *Tikkunim* pa je dal tej simboliki nov pomen z veliko posledicami. Drevo spoznanja dobrega in zla se mu zdi simbol tistega območja *Tore*, v katerem so dobro in zlo, čisto in nečisto itd. med seboj razmejeni. Toda istočasno prikaže moč,

⁵ V zvezi s tem glej opombo št. 1. — Op. ur.

ki jo lahko zlo dobi nad dobrim v času greha in še posebno v času eksila. S tem je drevo spoznanja postalo drevo omejevanja, prepovedi in razmejitve, medtem ko je bilo drevo življenja drevo svobode, na katerem sploh še ni bila razvidna dvojnost dobrega in zla (ali pa več ne), temveč je vse na njem kazalo na enotnost božjega življenja, ki ga še niso zadela omejevanja moči smrti in vsi drugi negativni aspekti življenja, prisotni šele po grehu. Ti zaviralni, omejevalni aspekti *Tore* so v svetu greha, v neodrešenem svetu, vseskozi legitimni in *Tora* se v takem svetu drugače sploh ne bi mogla pojaviti. Šele po grehu in njegovih daljnosežnih posledicah je *Tora* dobila materialen in čutno omejen aspekt, s katerim se zdaj pojavlja. Iz tega torej izhaja, da predstavlja drevo življenja v tej simboliki, kot smemo reči, pravzaprav utopični aspekt *Tore*. Tako gledano nam je tudi bliže izenačiti *Toro* kot življenjsko drevo z mistično *Toro*, *Toro* kot drevo spoznanja dobrega in zla pa s *Toro* v njeni historični pojavnosti. Pri tem imamo seveda opraviti z zelo lepim primerom tipološke eksegeze, do katere je avtor tekstov *Ra'ja Mehemna* in *Tikkunim* čutil še posebno nagnjenje. Vendar moramo iti še korak dalje. Avtor poveže dualizem dreves z dvema različnima paroma plošč, ki jih je Mojzes dobil na gori Sinaj. Po stari talmudski predstavi je kačji strup, ki je pokvaril Evo in z njo vse človeštvo, izgubil svojo moč z razodetjem na Sinaju, vendar jo je nato znova pridobil, ko se je Izrael lotil čaščenja zlatega teleta. Kabalistični avtor razlaga to na svoj način. Prvi plošči, ki sta bili ljudstvu dani še pred grehom z zlatim teletom, bral pa ju ni nihče razen Mojzesa, sta izvirali iz drevesa življenja. Drugi plošči, ki sta bili ljudstvu dani potem, ko je Mojzes prvi razbil, pa sta izvirali iz drevesa spoznanja. Smisel te predstave je jasen: prvi plošči sta vsebovali razodetje *Tore* po meri človeka v prvotnem stanju, ko bi se še dal voditi principu, ki je utelešen v drevesu življenja. To bi bila popolnoma spiritualistična *Tora*, izročena svetu, v katerem bi se izenačila razodetje in odrešitev, kjer bi bilo vse sveto in kjer prepovedim in omejevanjem ne bi bilo treba brzdati moči nečistega in smrti. V tem stanju bi bil misterij *Tore* nespremenjeno razodet. Vendar je ta utopični trenutek hitro izginil. Ko so se razbile prve plošče, »so iz njih odletele vgravirane črke«, kar pomeni, da je spiritualni element stopil v ozadje in da ga od tedaj dalje lahko vidi le mistik, ki ga bo lahko zaznal tudi pod novimi in zunanji oblačili, v katerih se reprezentira na drugih ploščah. Na teh drugih ploščah pa se *Tora* pojavi v zgodovinski preobleki in kot zgodovinska moč. Prav gotovo še vedno vsebuje skrite sloje svojih neskončnih misterijev. Luč še vedno sije skozi dobro, medtem ko mora biti zlo zatemnjeno in premagano s tistimi prepovedmi, ki so mišljene kot njegov nasprotni pol. To je trda lupina *Tore*, kateri se ne da izogniti v svetu, kjer vladajo sile zla. Vendar lupine ne smemo pojmovati kot celoto. Človek lahko pri izvrševanju zapovedi stre zunanjo lupino in prodre do jedra. To stališče nam prav

gotovo pomaga razložiti nekoliko dvopomenski zven nekaterih izjav o razvrščanju *Biblije*, *Mišne*, *Talmuda* in kabale, ki se v tekstih *Ra'ja Mehemna* in *Tikkunim* pogosto ponavljajo in so njune številne bralce tudi presenečale. Vendar bi bilo napak govoriti o antinomističnem in antitalmudističnem značaju teh izjav. Avtor na noben način ne poskuša biti odvetnik ukinjanja talmudističnega zakona, ki zanj dejansko predstavlja zgodovinsko obliko, v kateri je bila *Tora* podana, in ima zato popolno veljavo in legitimnost. Podrobne razlage halahičnega v teh spisih so napisane v vseskozi pozitivnem smislu, brez sovražnosti. Vendar bi komaj lahko podvomili, da pričakuje avtor za čas odrešenja dejansko nespremenjeno razodetje ter učinek tistega utopičnega in čisto mističnega aspekta *Tore*, o katerem smo že govorili. Pravo bistvo *Tore* je le eno, in sicer to, ki je utelešeno v pojmu *Tora de-'aziluth*. Toda oblačilo ali zunanja oblika, ki jo je sprejela v svetu, za katerega velja, da mora premagati moči zlega, je vseskozi legitimna in nespremenljiva. Močan poudarek, ki ga daje avtor tem temačnim aspektom *Tore* v njeni talmudski obliki — rad vleče vzporednice med izraelsko tlako v egipčanskem eksilu in hermenevtičnimi naprezanji, s katerimi so talmudski učenjaki iz pisne *Tore* izkopali in zgradili vsebino ustne, vzporednico, ki je bila zlahka zmožna ohraniti ironičen in kritičen videz —, dokazuje, kako je njihov interes za mitično in utopično plat *Tore* konec koncev le prevladal. Eksil šekine, ki se je v osnovi začel z grehom, je dobil svoj polni pomen v zgodovinskem izgonu judovskega ljudstva. To pa je tudi vzrok, da avtor po svoji naravi tako različna pojma, kot sta greh in eksil, v svojih razglabljanjih tako pogosto kombinira in ju skoraj enači.

Kabalisti Safedove šole iz 16. stoletja so to idejo razvili še naprej na nadvse zanimiv način. Iskali so odgovor na vprašanje, kako je bila videti *Tora* pred grehom in kako bi se ta prvotna podoba lahko skladala z zgodovinsko podobo *Tore* kot konkretne tvorbe. Odlične predstavitve teh razmišljanj najdemo v spisih Mosesa Cordovera (umrl 1570),⁶ iz katerih so jih nato prevzeli številni pisci. Tudi on izhaja iz misli, da je bila *Tora* v svojem notranjem bistvu sestavljena iz božjih črk, ki same niso bile nič drugega kot konfiguracija božje luči. Šele ob napredujoči materializaciji so se te črke na različne načine združile. Najprej so tvorile imena, se pravi božja imena, pozneje apelative in predikacije za opisovanje božjega, in še pozneje so se kombinirale na nov način in tako tvorile besede, ki so se nanašale na posvetne dogodke in materialne predmete. Kakor je naš današnji svet sprejel svoj grobo

⁶ Moses Cordovero (1522—1570) je ob Isaaku Lurii najpomembnejši predstavnik kabalistične šole iz Safeda v Palestini. Po izgonu Judov iz Španije leta 1492 so v Safed prišli tudi Judje iz drugih dežel diaspore, tako da je kabala tu doživela svoj pozni razcvet. Za razliko od Lurie si je Cordovero s svojim sistematično-filozofskim duhom prizadeval izdelati nekakšno mistično teologijo kabale. — Op. ur.

materialni značaj šele kot posledico človeškega greha, tako je tudi *Tora* pridobila svojo materialno podobo kot natančno vzporednico tem spremembam. Spiritualne črke so postale materialne, ko je to zahteval materialni značaj sveta. Na osnovi teh dveh domnev je Cordovero lahko odgovoril na obe vprašanji: kakšna je bila narava *Tore* pred grehom in kakšna bo njena narava v času Mesije.

Svoje nazore je ilustriral s primerom iz *Biblije*, kjer le-ta prepoveduje nositi obleke iz mešanice volne in platna. Taka mešanica se v hebrejščini imenuje *Scha'atnes*. »Če pravi *Tora* (Deuteronomium 22:11), ‚Ne smeš obleči *Scha'atnes*‘, potem o tem ni moglo biti govora, preden se Adam ni oblekel v tisto grobo materialno telo, ki se v mističnem jeziku imenuje ‚kačja koža‘. *Tora* tako še ni mogla vsebovati take prepovedi, kajti kakšen odnos naj bi imela s takšnim *Scha'atnes* človekova duša, ki je bila prvotno zavita v spiritualno oblačilo? Prvotna kombinacija črk v *Tori* pred grehom torej dejansko ni bila *scha'atnes zemer u-fischtim* (*Scha'atnes* iz volne in platna), temveč je *Tora* zaobsegala iste konzonante v drugačni kombinaciji, *satan'as mezar u-tofsim*, katere smisel je mnogo bolj svarilo Adamu, da naj svojega prvotnega svetlobnega oblačila ne zamenja za tistega iz kačje kože, ki predstavlja simbol demonične moči, imenovane *satan'as*, ‚drzen satan‘. Nadalje je tu šlo za svarilo, po katerem naj bi ta moč gotovo povlekla nase strah in stisko, *mezar*, za človeka in ga poskušala premagati, *u tofsim*, ter ga s tem spraviti v pekel. Kako pa je prišlo do spremembe v kombinaciji teh črk, tako da beremo zdaj: *scha'atnes zemer u-fischtim*? Ker je Adomova narava, ko si je nadel kačjo kožo, postala materialna, je bila potrebna tudi *Tora*, ki je dajala materialne zapovedi. To je pogojevalo novo, temu primerno branje črk, ki so podajale tak smisel zapovedi. In tako je na ustrezen način z vsemi ostalimi zapovedmi, ki temeljijo na telesni in materialni naravi človeka.«⁷

Isti vir se ukvarja tudi z eshatološkim aspektom postavljanja teh vprašanj. »Tudi za smisel novih razlag *Tore*, katere bo razkril Bog v času Mesije, velja, da *Tora* ostaja zmeraj ista, da pa je na začetku prevzela obliko materialne kombinacije črk, ki je ustrezala materialnemu svetu. Nekoč pa bodo ljudje odvrkli to njeno materialno telo, povečani bodo in bodo znova sprejeli mistično telo, ki ga je imel Adam pred grehom. Takrat bodo razumeli misterij *Tore*, saj bodo njeni skriti aspekti postali vidni. In pozneje, ko bo človek v teku šestega tisočletja (se pravi po Mesijinem odrešenju in na začetku novega eona) povečan v še višje duhovno bitje, bo spoznal tudi globlje plasti misterija *Tore* v njenem skritem bistvu. Tedaj bo vsakdo sposoben razumeti čudežno vsebino *Tore* in skrivnostno kombinacijo njenih črk,

⁷ Abraham Asulai, *Chessed le-' Abraham*, Sulzbach 1685, II, str. 27. Ta pisec je pri pisanju svojega teksta uporabljal rokopis Cordoverovega glavnega dela *Elima Rabbathi*, od koder tudi izhajajo njegova številna zanimiva razglabljanja. — Op. a.

s tem pa bo tudi veliko razumel o skrivnostnem bistvu sveta... Kajti osnovna misel tega prikaza je, da si je *Tora* nadela materialno obleko, tako kot tudi človek sam. In če se bo človek povzpел iz svoje materialne obleke (svojega telesnega stanja namreč) v subtilnejšo, se bo spremenila tudi *Tora* v svoji materialni podobi in jo bodo vedno globlje razumeli v njenem duhovnem bistvu. Skriti obrazi *Tore* bodo sijali in pravičniki jo bodo preučevali. In vendar bo *Tora* v vseh teh stadijih ista, kot je bila na začetku, v svojem bistvu se ne bo nikoli spremenila.«⁸

»Besedni smisel zapovedi v raju je bil drugačen in veliko bolj spiritalen kot zdaj.« In kar pobožnež zdaj izpolnjuje kot materialno izvrševanje zapovedi na zemlji, bo pozneje v rajskem oblačilu duše izpolnjeval tako, kakor je bil božji namen ob stvarjenju človeka.

Ti miselni tokovi v najbolj razsvetljeni obliki združujejo ortodoksno vztrajanje pri absolutnem in nespremenljivem karakterju *Tore* s predstavo njene relativizacije v zgodovinski perspektivi. Isti princip so uporabili tudi na način, po katerem razumejo *Toro* višje hierarhije bitij. Poznejši kabalisti so radi govorili o štirih svetovih, ki tvorijo tovrstno duhovno hierarhijo; to so svet božje emanacije, '*Aziluth*, svet stvarjenja, '*Beri'a*, svet formacije, '*Jezira*, in svet aktivacije, '*Assija*. Ti svetovi si časovno ne slede, temveč obstajajo istočasno in tvorijo različna stanja, v katerih se materializira stvariteljska božja moč. Razodetje *Tore* kot organona stvarjenja je nujno, v kakršnikoli obliki moralo priti do vseh teh svetov in s tem dejansko izvemo marsikaj o njihovi strukturi. Tako so teksti, ki so nastajali v šoli Israela Saruka (okoli 1600), razvijali naslednje misli: v najvišjem svetu, '*Aziluthu*, je bila *Tora* še zgolj niz vseh konzonantnih kombinacij, ki jih je mogoče napraviti v hebrejski abecedi, kadar prideta v stik dva taka soglasnika. To je bilo prvotno oblačilo, ki je izšlo iz notranjega jezikovnega gibanja *En-Sofa* in je bilo hkrati izpredeno iz imanentnega »razkošja«, s katerim je upravljal *En-Sof*, neskončno in transcendentno božanstvo, bodisi v svoji skriti modrosti ali pa tedaj, ko je prvič preudaril razodeti svoje polnomočje. Tako imamo tu pred seboj *Toro* z njenimi najskritejšimi elementi, ki v svoji prvotni odredbi vsebujejo zametke vseh možnosti tega jezikovnega gibanja. V drugem svetu se *Tora* nato pojavi kot niz svetih božjih imen, ki so bila ustvarjena z določenimi kombinacijami elementov iz sveta '*Aziluth*. V tretjem

⁸ *Ibid.*, str. 11. Brez dvoma gre za isti vir. — Op. a.

Isto misel je nato prevzel in v podobni smeri izpeljal Isaak Luria.⁹

⁹ Delo Isaaka Lurie (1534—1572) predstavlja vrh pozne kabale, kakor se je v 16. st. razvijala v Palestini. V svojo interpretacijo stvarjenja sveta je povzel recentno zgodovinsko izkušnjo Judov, tj. izgon iz Španije, in jo povezal s procesi eksiliranja, potekajočimi na način emanacij v Bogu samem. Svojega nauka ni zapustil naslednikom v sistematični pisni obliki, temveč so ga zapisali njegovi učenci, te spise pa so imenovali »spisi svetega leva«. — Op. ur.

svetu se prikaže kot podoba angelskih imen in potenc po zakonu tega sveta, ki je naseljen z angelskimi bitji. Šele v četrtem in zadnjem svetu pa se lahko pojavi taka, kot se kaže tudi nam. Zakoni, ki določajo notranjo strukturo teh posameznih svetov, so razvidni iz posebne oblike, v kateri se *Tora* prikazuje v teh štirih svetovih. Če se vprašamo, zakaj ne zaznamo *Tore* neposredno v tej njeni funkciji, potem leži odgovor pač v dejstvu, da je ta njen aspekt kot upodobitev kozmičnih zakonitosti različnih svetov ostal skrit zaradi sprememb, ki jih je po grehu doživela njena zunanja podoba.

Mislím, da se ta misel o mistični relativizaciji *Tore*¹⁰ ni nikjer izrazila tako drastično in naturalistično kot v fragmentu neke knjige, ki ga je pisec te knjige, Rabbi Elijahu Kohen Ittamari iz Smyrne (umrl 1729), v rokopisu predložil Chajimu Josefu Davidu, ta pa ga je nato citiral. Rabbi Elijahu je bil slaven pridigar in asketsko pobožen kabalist, četudi je njegova teologija na svojevrsten način prežeta z idejami, ki izvirajo iz heretične kabale privržencev lažnega Mesije Sabataija Zwiija.¹¹ Ta fragment išče obrazložitev, zakaj mora biti svitek *Tore* za sinagogično uporabo po rabinskih predpisih pisan brez vokalov in interpunkcij. Po avtorju vsebuje to dejansko stanje »namig na stanje *Tore*, kot je obstajala pred božjim obličjem, še preden je bila izročena nižjim sferam. *Kajti pred Njim je obstajala množica črk, ki niso bile združene v besede, kot so to zdaj, ker se je tedanja dejanska odredba besed ravnala tako, kakor je zahteval ta nižji svet.* Zaradi Adamovega greha je Bog pred njim razporedil črke v besede, ki so označevale smrt in druge zemeljske stvari, na primer predpis o leviratu neke vdove. Brez greha pa tudi smrti ne bi bilo. Iste črke bi bile združene v besede, ki bi prepovedovale neko drugo

¹⁰ Iz Scholemovega teksta je glede »mistične relativizacije« *Tore* jasno razvidno, od kod prihaja ime za klasično kabalistično delo — *Sohar*. Čeprav kabalisti, kot namiguje Scholem, niso imeli namena, da bi direktno tvegali miselno herezijo, in čeprav so kabalo povsem neprovokativno razumeli kot izročilo, ki usmerja razlaganje *Tore*, so vendarle bistveno razprli standardno razumevanje svetih spisov. Ko so namreč razvili mistično-spekulativne predstave o stanju *Tore* pred stvarjenjem sveta, so s tem pisni *Tori*, kot jo je pojmovala siceršnja judovska ortodoksija, odvzeli primat pred ustno *Toro*. Kanonično pojmovana pisna *Tora* je po njihovem izpisana s pomočjo spremenjenih, materializiranih spiritualnih črk, s tega vidika pa je prav tako kot ustna postavljena v »zamučniško« razmerje do prvotnega spiritualnega stanja *Tore*. Zgolj ezoterična spekulacija, ki prodre skozi zunanjo materialno obleko *Tore*, je zmožna reflektirati v sebi spiritualne črkovne kombinacije *Tore*, identične s konfiguracijami božje luči. Tako se je zmožna obdati s sijajem. In od tod tudi ime za sveto knjigo kabalistov: *Knjiga sijaja*. — Op. ur.

¹¹ Sabbatai Zwi, okrog katerega je v letih 1665/66 zraslo sabatiansko gibanje, je s pomočjo svojega preroka, Natana iz Gaze, preoblikoval lurianski nauk, mesijanske poteze tega nauka prililil svoji osebnosti in se razglasil za novega Mesijo. Vendar se je njegov heretični odpad od judovstva končal s tem, da je konvertiral v islam. — Op. ur.

zgodbo. Zato svitek *Tore* ne vsebuje vokalov, interpunkcij in akcentov — kot namig na *Toro*, ki je prvotno tvorila kup neurejenih črk. Izvirni božji namen v *Tori* pa se bo razodel, ko bo prišel Mesija, ki bo smrt za večno pogoltnil, tako da s stvarmi v *Tori*, ki imajo opraviti s smrtjo, nečistostjo in podobnim, ne bo več kaj početi. Kajti tedaj bo Bog razdril črkovno kombinacijo, ki tvori besede sedanje *Tore*, črke bo na novo sestavil v drugačne besede, iz teh pa bodo nastali novi stavki, ki bodo govorili o drugih stvareh. To je tudi smisel Izaijevih (51:4) besed: ‚Kajti tora bo izhajala iz mene‘, kar so že stari rabini razložili takole: ‚Nova tora bo izšla iz mene.‘ Ali naj to pomeni, da *Tora* ni večno veljavna? Veliko prej pomeni, da bo svitek *Tore* sicer takšen kot zdaj, vendar nas bo Bog naučil, kako naj jo beremo po drugačni odredbi črk, in nam pojasnil razdelitev in kombinacijo črk.«

Komaj si lahko predstavljamo drznejšo formulacijo principa, ki določa to teorijo. Nihče se ne bo čudil, da se je pobožen rabin kot Asulai osuplo branil tako radikalnih tez. Čudno, da se je pri svojem protestu oprl ravno na Nahmanidesa in njegov nauk o prvotnem karakterju *Tore*, saj ga je postavil nasproti nauku Elijahuja Kohena, ki zase, kot je menil, ne bi mogel zahtevati veljavnosti, dokler se ne bi izkazal za pravo rabinsko tradicijo. Očitno ni zmožal videti vpenjajoče se linije razvoja, ki teče od začetnih izhodišč pri Nahmanidesu k logičnim konsekvencam, kot jih je formuliral Elijahu Kohen. V vsakem primeru se mi zdi zelo pomembno, da je slaven rabi visokega ugleda in moralne avtoritete zmožel akceptirati tako radikalno tezo, prek katere se je popolnoma spiritualistično in utopično razumevanje bistva *Tore* v Mesijinem času lahko utemeljilo na principu, ki je bil v kabalističnih krogih na široko sprejet. Taisti Asulai, ki se je tako razsrdil nad mističnim ekstremizmom Elijahuja Kohena, je tudi sam v enem od svojih spisov formuliral ne veliko manj radikalno tezo. V nekem starem *Midrašu* je zapisano, da doseže večno blaženost tisti, kdor ves dan bere verz (Genesis 36:22): »Lotanova sestra je bila Tamna«. Gre za verz iz *Tore*, ki nam vzbuja pozornost kot še posebno irelevanten in brez vsebine. Ta aforizem Asulai takole razloži: »S tem, ko govori človek besede *Tore*, nenehno proizvajajo duhovno potenco in nove luči, ki izhajajo kot zdravila iz vsak dan na novo sestavljenih elementov in konzonantov. Tudi če nato ves dan bere le ta verz, doseže večno blaženost, kajti ob vsakem času, celo v vsakem trenutku, se po stanju in razvrščanju ustreznega trenutka ter po imenih, ki v tistem trenutku v njem zasijejo, spremeni zveza [notranjih jezikovnih elementov].« Tu torej prav tista beseda *Tore*, ki je tako rekoč brez teže, zastopa in popolnoma načelno kaže na mistično, neomejeno plastičnost božje besede. V bistvu je to edini način, s katerim lahko vzamemo zares predstavo o razodeti božji besedi.

Še bolj čudno se mi zdi, da je bila formulacija tega principa, ki je zelo podobna tisti Elijahuja Kohena, pripisana ravno Israel Baal-sche-

mu, ustanovitelju poznejšega hasidskega gibanja na Poljskem in v Rusiji. V nekem spisu, ki je nastal v krogu njegovega mlajšega sodobnika in prijatelja Pinchasa iz Koretza za časa zgodnjega hasidskega gibanja, beremo: »V bistvu je res, da je bila sveta *Tora* prvotno ustvarjena v *nepovezani zmešnjavi črk*. To se pravi, da vse črke *Tore* od prvih besed Genesis do konca Deuteronomiuma še niso bile sestavljene v tiste besedne zveze, ki jih beremo tam danes, kot npr. ‚na začetku je ustvaril‘ ali ‚pojdi iz svoje dežele‘ in podobno. Te besede niti še niso bile navzoče, kajti tudi procesi ustvarjanja, o katerih poročajo, takrat še niso nastopili. Tako so bile v bistvu vse tiste črke *Tore* med seboj pomešane, in šele ko se je na svetu dovolj dogodilo, so se združile v besedne zveze, ki opisujejo te iste dogodke. Ko se je, recimo, dogajalo stvarjenje sveta ali dogodki v zvezi z Adamom in Evo, so črke tvorile tiste besede, ki to dogajanje opisujejo. Ko pa je, recimo, kdo umrl, je nastala zveza: ‚In je umrl N. N.‘ Tako se je dogajalo tudi z drugimi rečmi. Kakor hitro se je kaj zgodilo, so se kombinacije črk temu primerno oblikovale. Če bi se namesto tega odigral kak drug dogodek, potem bi nastala tudi drugačna kombinacija črk, kajti sveta *Tora* je neskončna božja modrost, dojemaj to.«

Končno bi smela biti na mestu pripomba, da to zares naturalistično razumevanje prvotnega bistva *Tore* nekoliko spominja na Demokritovo teorijo o atomih. Grški pojem *stoicheion* ima, kot je znano, dvojni pomen — pomeni črko in element oziroma atom. Različne lastnosti stvari se morajo po Demokritu razlagati z različnimi gibanji enakih atomov. To ujemanje med črkami kot elementi jezikovnega sveta in atomi kot elementi resničnosti so prepoznali že nekateri grški filozofi. Ko Aristotel skuje kratko formulacijo: »Komedijska in tragedijska izhajata iz enakih črk,« s tem ne razprede le Demokriteve misli, temveč pripelje do izraza princip, ki se nato povrne v kabalistični teoriji *Tore*: v različnih kombinacijah reproducirajo enake črke različne aspekte sveta.

Gershon Scholem je bil rojen leta 1897 v Berlinu. Leta 1923 se je preselil v Palestino in bil od 1933 naprej profesor za judovsko mistiko na Hebrejski univerzi v Jeruzalemu. Danes je znan kot največji strokovnjak za judovsko mistiko, obenem pa tudi kot dolgoletni prijatelj Walterja Benjamina. Umrl je leta 1982.

Pri Suhrkampu so izšla tale njegova dela: *Die jüdische Mystik in ihren Hauptströmungen*, 1967; *Judaica I. Essays*; 1963; *Judaica 2. Essays*, 1970; *Judaica 3. Essays*, 1972; *Über einige Grundbegriffe des Judentums*, 1970; *Von Berlin nach Jerusalem. Jugenderinnerungen*, 1977; *Von der mystischen Gestalt der Gottheit. Studien zu Grundbegriffen der Kabbala*, 1962; *Walter Benjamin. Die Geschichte einer Freundschaft*, 1975; *Walter Benjamin und sein Engel. Vierzehn Aufsätze und kleine Beiträge*, 1983.

Prevedeno je peto poglavje iz eseja *Der Sinn der Tora in der jüdischen Mystik*, vključenega v knjigo *Zur Kabbala und ihrer Symbolik*, 1973.

Izbral in spremne opombe napisal Vid Snoj,
prevedla Andreja Sabati